Anna Pazura¹

Uwagi na temat przesłanek skargi indywidualnej do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu

Słowa kluczowe: skarga indywidualna, dopuszczalność skargi, nadużycie prawa do skargi indywidualnej, Europejski Trybunał Praw Człowieka, Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności

Keywords: an individual application, admissibility of an application, an abuse of the right of individual application, European Court of Human Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest prezentacja przesłanek formalnych i materialnych, które musi spełniać skarga indywidualna, aby nie była uznana za niedopuszczalną, oraz aby była rozpoznana przez Europejski Trybunał Praw Człowieka. Przesłankami tymi są przede wszystkim przesłanka *ratione personae*, *ratione materiae*, *ratione temporis*, *ratione loci*, dochowanie sześciomiesięcznego terminu na wniesienie skargi, wyczerpanie wszystkich dostępnych środków odwoławczych przewidzianych prawem wewnętrznym, a ponadto – od momentu wejścia w życie Protokołu nr 14 do EKPCz – doznanie tzw. znaczącego uszczerbku.

Treść niektórych z wymienionych przesłanek ulegnie jednak pewnej weryfikacji, jeśli wejdzie w życie Protokół nr 15 do EKPCz. Protokół ten przewiduje: (1) skrócenie z 6 do 4 miesięcy terminu na złożenie skargi do Trybunału po wykorzystaniu krajowych środków odwoławczych, o którym mowa w art. 35 ust. 1 Konwencji, oraz (2) usunięcie obecnego wymogu dopuszczalności wskazanego w art. 35 ust. 3 Konwencji, a wskazującego, że żadna skarga nie może być odrzucona na mocy tego przepisu, jeśli sprawa nie została należycie rozpoznana przez sąd krajowy.

---

¹ Autorka jest asystentem w Katedrze Instytucji Prawnych i Praw Człowieka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Summary**Comments on the requirements for an individual application to the European Court of Human Rights in Strasbourg**

The subject of this article is to present formal and material conditions which an individual application must satisfy in order not to be declared as inadmissible and in order to be examined by the European Court of Human Rights. These are above all: requirements of *ratione personae*, *ratione materiae*, *ratione temporis* and *ratione loci*, the necessity of exhausting of all domestic remedies, the necessity of keeping a period of six months from the date on which the final decision was taken and apart from that – since the Protocol No. 14 to the Convention came into force – suffering from a significant disadvantage.

Some of these conditions will however be altered, if Protocol No. 15 to the Convention enters into force. It provides: (1) the shortening, from six to four months, of the time-limit within which an application can be brought before the Court after all domestic remedies have been exhausted, as stipulated in Article 35, paragraph 1, of the Convention, and (2) the deletion of the present admissibility requirement, in Article 35, paragraph 3 (b) of the Convention, which specifies that no case be rejected under this provision if it has not been duly considered by a domestic court.

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności² (dalej – EKPCz albo Konwencja) wraz z protokołami dodatkowymi stanowi – w powszechnym mniemaniu – podstawę normatywną najefektywniejszego mechanizmu dochodzenia na forum międzynarodowym naruszonych przez państwo wolności i praw jednostki. Mechanizm ten podlegał i wciąż podlega ewolucji, zaś jego rdzeniem, czy wręcz „kamieniem węgielnym”, jest instytucja skargi indywidualnej do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasbourgu (dalej – ETPCz), której przesłanki uczynione zostały przedmiotem niniejszego opracowania. Zostaną one jednak przedstawione w szerszej perspektywie, uwzględniającej nie tylko stan *de lege lata*, ale rów-

---

² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284 ze zm.).

nież kontekst otwartego do podpisu 24 czerwca 2013 r. Protokołu nr 15 do EKPCz³. Jest on wynikiem trzyletnich prac reformatorskich, przypięczętowanych w maju 2012 r. deklaracją z Brighton, mających na celu dalsze przeciwdziałanie wydłużaniu się procedury przed ETPCz⁴.

I.

Przesłanki, od których spełnienia zależy dopuszczalność skargi, mogą zostać podzielone na 2 grupy: (1) przesłanki formalne; (2) przesłanki materialne. W takiej też kolejności zostaną one szerzej przedstawione.

Wśród przesłanek formalnych w pierwszej kolejności wymienia się obowiązek wyczerpania krajowych środków odwoławczych, o którym mowa w art. 35 ust. 1 EKPCz. Wymóg ten wiąże się bardzo ściśle i jest niejako odzwierciedleniem (refleksem) zasady subsydiarności (posiłkowości), na której oparty jest cały strasburski system ochrony praw człowieka⁵. W konsekwencji tego, iż obowiązek poszanowania praw i wolności gwarantowanych konwencyjnie spoczywa przede wszystkim na państwach-stronach Konwencji, celem nakazu wykorzystania krajowych środków odwoławczych jest zapewnienie państwom możliwości zapobieżenia lub naprawienia zarzuczanych naruszeń EKPCz, zanim zostaną one przedstawione do rozpoznania ETPCz⁶. Brak zastosowania się do tej reguły będzie miał skutki niweczające dopuszczalność skargi, jako że państwo zwolnione jest z odpowiedzialności za

³ Tekst protokołu Nr 15 w angielskiej wersji językowej dostępny pod adresem internetowym: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/213.htm>. (12.12.2013).

⁴ D. Bychawska-Siniarska, *Konwencja zmodyfikowana*, <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/714214,konwencja-zmodyfikowana.html> (26.06.2013).

⁵ Zob. M. Krzyżanowska-Mierzewska, *Zasady interpretacji Konwencji*, [w:] *Europejska Konwencja Praw Człowieka. Poradnik Praktyczny*, red. Ł. Bojarski, M. Krzyżanowska-Mierzewska, Warszawa 2011, s. 85; I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz*, [w:] *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, t. II, *Komentarz do art. 19–59 oraz Protokołów dodatkowych*, red. L. Garlicki, Warszawa 2011, s. 155.

⁶ M. Krzyżanowska-Mierzewska, *Zasady...*, s. 85; I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 156. Zob. również K. Boyle, *The European experience: the European Convention on Human Rights*, „Victoria University of Wellington Law Review”, June 2009, Vol. 40, No. 1, s. 171 oraz M.W. Janis, *Strasbourg's legal machinery*, [w:] *European human rights law. Text and materials*, red. M.W. Janis, R.S. Kay, A.W. Bradley, Oxford 2008, s. 36–37.

ewentualne naruszenia praw człowieka, w sytuacji gdy nie miało możliwości ich zrekomensowania w granicach swojego własnego systemu prawnego⁷.

W orzecznictwie Trybunału wielokrotnie akcentowano konieczność interpretacji omawianej reguły z pewną dozą elastyczności i bez nadmiernego (ortodoksyjnego) formalizmu⁸. Reguła ta nie ma więc charakteru absolutnego ani nie może być stosowana w sposób mechaniczny, a ocena, czy jej dochowano, wymaga każdorazowo uwzględnienia okoliczności konkretnej sprawy⁹.

Należy wskazać, iż wykorzystanie krajowych środków odwoławczych można rozpatrywać w dwóch aspektach: proceduralnym i materialnym.

Aspekt proceduralny oznacza, iż, wykorzystując krajowe środki odwoławcze, skarżący ma obowiązek spełnienia wymogów formalnych, jakie w tym zakresie nakłada na niego prawo krajowe. Aspekt materialny z kolei wiąże się z wymogiem podniesienia w postępowaniu krajowym zarzutu naruszenia Konwencji, przy czym na ogół wystarczające jest podniesienie zarzutu co do istoty (*in substance*); nie ma zatem obowiązku powołania się bezpośrednio na konkretny przepis Konwencji¹⁰. W kontekście powyższego przyjmuje się, iż skuteczne jest odwołanie się do przepisów prawa krajowego, np. rangi konstytucyjnej, które zawierają gwarancje porównywalne do tych, jakie są zawarte w Konwencji i jej protokołach¹¹.

---

⁷ Zob. np. Ł. Miara, *Warunki dopuszczalności skargi do ETPCz*, [w:] *Europejska Konwencja Praw Człowieka. Poradnik Praktyczny...*, s. 54; D.J. Harris, M. O'Boyle & C.M. Buckley, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford 2009, s. 764.

⁸ Zob. np. wyrok ETPCz z dnia 19 marca 1991 r. w sprawie *Cardot przeciwko Francji*, skarga nr 11069/84, LexPolonica nr 401663; wyrok ETPCz z dnia 27 czerwca 2000 r. w sprawie *Ilhan przeciwko Turcji*, skarga nr 22277/93, LexPolonica nr 399656; wyrok ETPCz z dnia 6 listopada 1980 r. w sprawie *Guzzardi przeciwko Włochom*, nr skargi 7367/76, LEX nr 80810; wyrok z dnia 23 kwietnia 1992 r. w sprawie *Castells przeciwko Hiszpanii*, nr skargi 11798/85, LexPolonica nr 1996284; wyrok ETPCz z dnia 21 stycznia 1999 r. w sprawie *Fressoz i Roire przeciwko Francji*, nr skargi 29183/95, LexPolonica nr 400086; wyrok ETPCz z dnia 17 września 2009 r. w sprawie *Scoppola przeciwko Włochom*, nr skargi 10249/03; LexPolonica nr 2076122.

⁹ Zob. np. wyrok ETPCz z dnia 6 listopada 1980 r. w sprawie *Van Oosterwijck przeciwko Belgii*, skarga nr 7654/76, LexPolonica nr 393529; wyrok ETPCz z dnia 18 grudnia 1996 r. w sprawie *Aksoy przeciwko Turcji*, nr skargi 21987/93, LexPolonica nr 2008092.

¹⁰ Zob. K. Stone, *Taking a case to the European Court of Human Rights*, Legal Guide 2012, s. 4.

¹¹ I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 157.

Wymaga odnotowania, iż obowiązek wyczerpania krajowych środków odwoławczych dotyczy tylko tych środków, które wiążą się z zarzucanym naruszeniem i są w tym samym czasie skuteczne, dostępne i wystarczające. Istnienie takich środków musi być wystarczająco pewne nie tylko w teorii, ale i mieć przełożenie na praktykę¹².

Środek odwoławczy uznany jest za dostępny tylko wtedy, gdy skarżący ma możliwość skorzystania z niego bez nadmiernych i nierozsądnych utrudnień¹³. Przykładowo, nadmiernie formalistyczna interpretacja wymogów, które musi spełniać dany środek, może spowodować, iż środek ten zostanie oceniony jako pozbawiony charakteru dostępności w rozumieniu Konwencji¹⁴. Za środki dostępne (i jednocześnie skuteczne) nie są uważane środki, które mogą być wniesione na wniosek skarżącego jedynie przez organ państwowy, decydujący uznaniowo (dyskrecjonalnie) o ich wniesieniu; ich wykorzystanie nie jest w związku z tym wymagane¹⁵.

Środek odwoławczy jest skuteczny wówczas, gdy stanowi realną (a nie tylko iluzoryczną) możliwość uzyskania korzystnego orzeczenia¹⁶; innymi słowy – gdy jest przydatny do sanacji naruszenia i jednocześnie daje rozsądne (prawdopodobne) szanse powodzenia¹⁷. Środki odwoławcze, które – w świetle utrwalonej praktyki orzeczniczej organów krajowych – nie stwarzają możliwości ani rozpoznania istoty zarzutu konkretnego naruszenia ani naprawienia szkody lub innego sposobu rozwiązania problemu postawionego w zarzucie, nie są traktowane jako skuteczne, a tym samym nie muszą zostać wykorzystane¹⁸.

---

¹² M. Balcerzak, *Gwarancje proceduralne w systemie EKPC*, [w:] *Prawa człowieka i ich ochrona*, red. B. Gronowska, T. Jasudowicz i in., Toruń 2010, s. 173. Zob. również m.in. wyrok ETPCz z dnia 19 lutego 1998 r. w sprawie *Dalia przeciwko Francji*, nr skargi 26102/95, LEX nr 79535 oraz D.J. Harris, M. O'Boyle & C.M. Buckley, *Law...*, s. 766.

¹³ Ł. Miara, *Warunki...*, s. 55.

¹⁴ Zob. np. wyrok ETPCz z dnia 17 lipca 2007 r. w sprawie *Wawrzynowicz przeciwko Polsce*, skarga nr 73192/01, LexPolonica nr 1816864, oraz wyrok ETPCz z dnia 24 września 2007 r. w sprawie *Kukówna i Wende przeciwko Polsce*, skarga nr 56026/00, LexPolonica nr 1396104.

¹⁵ Ł. Miara, *Warunki...*, s. 55.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Zob. I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 159.

¹⁸ Ł. Miara, *Warunki...*, s. 55.

Tytułem przykładu, jako środki spełniające wymóg skuteczności nie są traktowane: wniosek do Rzecznika Praw Obywatelskich czy też skarga do organu hierarchicznie nadrzędnego, który na wniosek strony może podjąć pewne działania dyscyplinujące wobec organu niższego rzędu, w sytuacji gdy wykorzystanie uprawnień nadzorczych leży w sferze swobodnego uznania tego organu¹⁹.

W orzecznictwie strasburskim przewiduje się możliwość zwolnienia skarżącego z obowiązku wykorzystania krajowych środków odwoławczych, jeśli zaistnieją nadzwyczajne okoliczności. Mogą one zwłaszcza wynikać z ogólnego kontekstu sytuacyjnego w danym państwie (regionie), który może być związany ze zwalczaniem terroryzmu, zbrojnym konfliktem wewnętrznym etc.²⁰

Mówiąc o wykorzystaniu krajowych środków odwoławczych w perspektywie polskiego systemu prawnego, poczynić należy następujące spostrzeżenia:

- a) jeśli chodzi o postępowanie karne, to istnieje tu obowiązek wniesienia apelacji, a następnie kasacji, chyba że wniesienie kasacji w określonej sprawie jest wyłączone wyraźnym przepisem prawa (np. w przypadku warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności)²¹;
- b) co się tyczy postępowania cywilnego, skarżący zobowiązany jest wszcząć postępowanie poprzez wniesienie odpowiedniego pozwu lub wniosku, następnie wnieść apelację oraz – w świetle aktualnego orzecznictwa – skargę kasacyjną, jeśli ta przysługuje (i to pomimo że od 2005 r. skarga kasacyjna w sprawach cywilnych stała się nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia)²²;
- c) w odniesieniu do postępowania administracyjnego strona takiego postępowania zobowiązana jest wszcząć postępowanie, a następnie wnieść odwołanie do organu wyższego stopnia, zgodnie z postanowieniami ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania ad-

---

¹⁹ I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 162–163; D.J. Harris, M. O’Boyle & C.M. Buckley, *Law...*, s. 769.

²⁰ Ibidem, s. 167.

²¹ Ibidem, s. 169; podobnie – M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2010, s. 89.

²² Ibidem.

ministracyjnego²³. W dalszej kolejności, we wszystkich przypadkach, w których jest to dopuszczalne, strona postępowania ma obowiązek wystąpić ze skargą do wojewódzkiego sądu administracyjnego, a następnie ze skargą kasacyjną do Naczelnego Sądu Administracyjnego na podstawie ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi²⁴;

- d) w przypadku skargi dotyczącej przewlekłości postępowania sądowego warunkiem skutecznego jej wniesienia do Trybunału jest uprzednie wykorzystanie skargi „przewlekłościowej” przewidzianej w ustawie z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki²⁵;
- e) jeśli chodzi natomiast o skargę konstytucyjną, to pierwszej rozwiniętej odpowiedzi na pytanie, czy może być ona potraktowana jako skuteczny środek odwoławczy na gruncie art. 35 ust. 1 Konwencji, ETPCz udzielił w decyzji z dnia 9 października 2003 r. wydanej w sprawie *Szott-Medyńska przeciwko Polsce*²⁶. W orzeczeniu tym wskazał, iż skargę konstytucyjną można uznać za skuteczny środek odwoławczy przy łącznym (kumulatywnym) zaistnieniu 2 warunków: (1) jeśli indywidualne rozstrzygnięcie naruszające Konwencję zostało wydane bezpośrednio na podstawie przepisu prawa krajowego niezgodnego z Konstytucją (2) gdy regulacje proceduralne mające zastosowanie do wzruszania tego typu rozstrzygnięcia przewidują możliwość wznowienia postępowania lub uchylenia ostatecznej decyzji w rezultacie wyroku Trybunału Konstytucyjnego, w którym niekonstytucyjność tego przepisu została stwierdzona²⁷.

²³ Dz.U. 2013, poz. 267.

²⁴ Dz.U. 2012, poz. 270 ze zm. Zob. I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 171; M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 89.

²⁵ Dz.U. 2004 Nr 179, poz. 1843 ze zm. Zob. I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 173; M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 90.

²⁶ Zob. decyzja ETPCz z dnia 9 października 2003 r. w sprawie *Szott-Medyńska przeciwko Polsce*, nr skargi 47414/99; LexPolonica nr 396527.

²⁷ I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 171–172; M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 89–90; Ł. Miara, *Warunki...*, s. 57; H. Bajorek-Ziaja, *Skarga do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz skarga do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, s. 32.

Drugim formalnym warunkiem dopuszczalności skargi, po wyczerpaniu drogi postępowania krajowego, jest jej wniesienie w terminie 6 miesięcy od daty podjęcia ostatecznego rozstrzygnięcia w procesie wykorzystania krajowych środków odwoławczych (art. 35 ust. 1 EKPCz)²⁸. Kwestię tego, czy skarżący dotrzymał terminu wniesienia skargi, Trybunał bada z urzędu na każdym etapie postępowania, i to bez względu na to, czy rząd pozwanego państwa podniósł zarzut upływu tego terminu²⁹.

Wyrażnego zaakcentowania wymaga okoliczność, iż przy obliczaniu wspomnianego sześciomiesięcznego terminu obowiązują zasady właściwe dla systemu Konwencji, a nie regulacje odnoszące się do obliczania terminów przyjęte w ramach ustawodawstwa krajowego³⁰. Oznacza to między innymi, iż musi on być dochowany niezależnie od tego, że ostatni dzień terminu przypada na dzień wolny od pracy³¹. Ponadto dla ustalenia momentu, w którym rozpoczyna bieg konwencyjny termin sześciu miesięcy, winno się uwzględniać jedynie skuteczne środki odwoławcze, jako że skarżący nie może przedłużyć ścisłego terminu ustanowionego w Konwencji poprzez wykorzystywanie nieskutecznych środków odwoławczych lub wszczynanie procedur przed organami krajowymi, które nie mają kompetencji do naprawienia stanu naruszenia Konwencji³².

Należy zaznaczyć, iż dzień, w którym ostateczne rozstrzygnięcie na poziomie krajowego systemu prawnego jest ogłaszane, nie jest wliczany do terminu sześciu miesięcy. Termin ten rozpoczyna swój bieg następnego dnia po ustnym i publicznym ogłoszeniu orzeczenia w sytuacji, gdy prawo krajowe

---

Zob. również m.in. decyzje ETPCz: z dnia 7 września 2010 r. w sprawie *Urban przeciwko Polsce*, nr skargi 29690/06, LEX nr 603525; z dnia 3 października 2006 r. w sprawie *Palusiński przeciwko Polsce*, nr skargi 62414/00, LEX nr 62414/00, oraz z dnia 8 listopada 2005 r. w sprawie *Pachla przeciwko Polsce*, nr skargi 8812/02, LEX nr 165622.

²⁸ I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 175.

²⁹ Zob. np. decyzję ETPCz z dnia 25 stycznia 2000 r. w sprawie *Walker przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr skargi 34979/97, LEX nr 148831 oraz wyrok ETPCz z dnia 4 listopada 2008 r. w sprawie *Kozłowski przeciwko Polsce*, nr skargi 12269/02, LEX nr 465185.

³⁰ Zob. M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 92.

³¹ I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 177. Zob. również decyzję ETPCz z dnia 25 września 2003 r. w sprawie *Kadikis przeciwko Łotwie*, nr skargi 47634/99, www.echr.coe.int. (10.01.2014).

³² *Ibidem*, s. 177–178.

nie przewiduje obowiązku doręczenia stronie orzeczenia, natomiast w przypadku prawnego istnienia takiego obowiązku – następnego dnia po dacie doręczenia odpisu orzeczenia skarżącemu lub – jeśli jest on reprezentowany przez pełnomocnika – pełnomocnikowi, i upływa sześć miesięcy kalendarzowych później³³.

Powyższe reguły ulegają jednak pewnym modyfikacjom w zależności od charakteru danej sprawy. Przykładowo, jeśli od początku nie ulega wątpliwości, że skarżący nie dysponuje żadnym skutecznym środkiem odwoławczym, termin sześciu miesięcy rozpoczyna bieg od daty aktu władz (działania lub zaniechania) lub od daty, w której skarżący dowiedział się o akcie władz lub o jego skutkach³⁴. Jeśli natomiast mamy do czynienia z naruszeniem o charakterze ciągłym, termin sześciu miesięcy zaczyna biec od momentu zakończenia (ustania) tego naruszenia³⁵.

O zachowaniu terminu sześciu miesięcy decyduje data pierwszego listu do ETPCz wskazującego zamiar wniesienia skargi i przedstawiającego krótko okoliczności faktyczne sprawy³⁶. W szczególnych sytuacjach skarga może być jednak przyjęta mimo upływu powyższego terminu³⁷.

Kolejną przesłankę formalną skargi stanowi zakaz jej anonimowości, wyrażony w art. 35 ust. 2 lit. a EKPCz. Praktycznie kryterium to niezwykle rzadko wywołuje kontrowersję, bowiem wnoszone skargi zawierają przeważnie wszystkie dane pozwalające na zidentyfikowanie tożsamości skarżącego³⁸.

Dopuszczalność skargi zależy również od tego, czy w danej sprawie nie został naruszony tzw. zakaz kumulacji³⁹, posiadający *de facto* dwa wymiary.

³³ Zob. ibidem, s. 177; Ł. Miara, *Warunki...*, s. 48; M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 93.

³⁴ Zob. np. decyzje ETPCz: z dnia 1 lutego 2000 r. w sprawie *Aydin p. Turcji*, nr skargi 28293/95, LEX nr 148819, oraz z dnia 2 lipca 2002 r. w sprawie *Dennis i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr skargi 76573/01, LEX nr 426169.

³⁵ Zob. np. wyrok ETPCz z dnia 31 lipca 2000 r. w sprawie *Ječius przeciwko Litwie*, nr skargi 34578/97, LEX nr 76750.

³⁶ M. Krzyżanowska-Mierzevska, *Zarys procedury przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka*, [w:] *Europejska Konwencja Praw Człowieka – Poradnik Praktyczny...*, s. 21; A. Mowbray, *European Convention on Human Rights*, Oxford 2007, s. 27.

³⁷ Zob. M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 101; S. Jarosz-Żukowska, *Europejski system ochrony praw człowieka*, [w:] *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu*, Wrocław 2004, s. 246.

³⁸ Zob. M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 102.

³⁹ S. Jarosz-Żukowska, *Europejski...*, s. 247.

Pierwszy z nich, mając na względzie zasadę powagi rzeczy osądzonej (*res iudicata*), można określić jako zakaz skargi identycznej z już rozpoznaną przez Trybunał, jeśli nie zawiera ona nowych istotnych informacji (art. 35 ust. 2 lit. b *in principio* EKPCz). Skargę uważa się za identyczną tylko wówczas, gdy dotyczy ona tej samej osoby, tych samych faktów oraz tych samych zarzutów⁴⁰. Należy jednak zważyć, iż jeśli powodem decyzji o odrzuceniu wcześniej wniesionej skargi było niewykorzystanie krajowych środków odwoławczych, to następcze dopełnienie tego wymogu stanowi nową istotną informację w rozumieniu Konwencji i w związku z tym ponownie złożonej skargi nie można uznać za w istocie tę samą co poprzednio i na tej podstawie dokonać jej odrzucenia⁴¹.

Drugi aspekt omawianego zakazu kumulacji wyraża się w tym, iż niedopuszczalna jest skarga co do istoty identyczna z tą, która została poddana innej międzynarodowej procedurze dochodzenia lub rozstrzygnięcia (art. 35 ust. 2 lit. b *in fine* EKPCz). Intencją dla wprowadzenia do Konwencji takiego rozwiązania było uniknięcie sytuacji, w której ta sama sprawa jest równocześnie przedstawiona do rozstrzygnięcia dwóm różnym organom międzynarodowym; byłoby to bowiem nie do pogodzenia z duchem i literą Konwencji⁴². Odnotowania wymaga, iż w przypadku braku tożsamości co do podmiotu i przedmiotu postępowania (rodzaju i zakresu zarzutów) ETPCz nie może odrzucić skargi jako identycznej ze skargą poddaną innej międzynarodowej procedurze dochodzenia lub rozstrzygnięcia⁴³. „Inną międzynarodową procedurą” jest przy tym procedura o charakterze sądowym lub *quasi*-sądowym zbliżona do postępowania istniejącego na podstawie Konwencji i prowadzona przed instytucjami powołanymi do życia przez państwa⁴⁴. W orzecznictwie za taką procedurę uznano przykładowo procedurę przed Komitetem Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych (dalej – ONZ) czy też Komitetem do Spraw Wolności Zrzeszania się Międzynarodowej Organiza-

---

⁴⁰ Zob. Ł. Miara, *Warunki...*, s. 61.

⁴¹ Ibidem; I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 180–181; M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 102–103.

⁴² I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 181; podobnie: M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 103.

⁴³ I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 181.

⁴⁴ Ibidem, s. 181–182 ; podobnie: M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 104.

cji Pracy. Nie posiadają natomiast takiego charakteru m.in. procedura przed Unią Międzyparlamentarną, tzw. procedura 1503 przed Komisją Praw Człowieka ONZ oraz postępowanie przed Europejskim Komitetem do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu Rady Europy (dalej – RE)⁴⁵.

Ostatnim stawianym skardze wymogiem formalnym jest to, by nie stanowiła ona nadużycia prawa do skargi (art. 35 ust. 3 lit. a *in fine* EKPCz). Termin „nadużycie” należy przy tym rozumieć w jego zwykłym sensie stosowanym powszechnie w teorii prawa, a więc jako szkodliwe posłużenie się przez osobę uprawnioną swoim prawem w innym celu niż ten, dla którego prawo to zostało przewidziane⁴⁶. Nadużyciem prawa do skargi jest wszelkie zachowanie skarżącego pozostające w oczywistej sprzeczności z racją istnienia prawa do skargi i stanowiące utrudnienie dla właściwego funkcjonowania Trybunału lub rozpatrywania przezeń konkretnej sprawy⁴⁷. Na kanwie dotychczasowego orzecznictwa strasburskiego można stwierdzić, iż za nadużycie prawa do skargi mogą być uznane m.in. następujące przypadki: (1) złożenie skargi, w której świadomie, w celu wprowadzenia Trybunału w błąd, podaje się nieprawdziwe fakty lub którą opiera się na fałszywych dokumentach; (2) zaniechanie przez skarżącego poinformowania Trybunału o istotnych dla sprawy okolicznościach w momencie wniesienia skargi lub w trakcie toczącego się postępowania; (3) posługiwanie się przez skarżącego w kontaktach z Trybunałem szczególnie dokuczliwym, obraźliwym, agresywnym lub prowokującym językiem kierowanym wobec rządu, władz krajowych, samego Trybunału, jego sędziów lub personelu Kancelarii, przy czym do odrzucenia skargi na tej podstawie użyte przez skarżącego określenia muszą wychodzić poza granice normalnej i uzasadnionej krytyki (nie jest wystarczające, jeśli język skarżącego jest zwyczajnie żywy, polemiczny lub sarkastyczny); (4) ujawnienie szczegółów dotyczących poufnych negocjacji na temat polubownego załatwienia sprawy; (5) złożenie skargi będącej przejawem propagandy politycznej sprzecznej z racją istnienia i duchem EKPCz⁴⁸.

⁴⁵ I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 181–182.

⁴⁶ M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 111.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 113.

⁴⁸ Zob. A. Mowbray, *European...*, s. 29; M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 111–116; I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 185–186; Ł. Miara, *Warunki...*, s. 60 oraz powoływane tam

II.

Jak już zasygnalizowano, skarga poza spełnianiem przesłanek formalnych musi również odpowiadać określonym wymogom materialnoprawnym.

Podstawowym wymogiem tego rodzaju jest łączalność skargi z właściwością ETPCz (*a contrario* art. 35 ust. 3 lit. a *in principio* EKPCz). Zakres właściwości (kompetencji) Trybunału winno się przy tym rozpatrywać na czterech następujących płaszczyznach⁴⁹:

Pierwszą z nich stanowi właściwość co do osoby (*ratione personae*) określająca podmiot, przeciwko któremu skierowana jest skarga (legitymowany biernie), oraz podmiot uprawniony do wniesienia skargi (legitymowany czynnie)⁵⁰. Jeśli chodzi o podmioty legitymowane biernie, należy zaznaczyć, iż skargę do ETPCz wnosi się przeciwko państwu, które ratyfikowało Konwencję, zarzucając mu naruszenie praw indywidualnych na skutek działań lub zaniechań po stronie władzy publicznej⁵¹. Za pozostające poza zakresem jurysdykcji Trybunału, a w konsekwencji za niedopuszczalne, uznawane są skargi na organizacje niepubliczne, na organizacje międzynarodowe, na osoby prywatne, na państwa, które nie ratyfikowały któregoś z protokołów dodatkowych do Konwencji, na którym wnoszony zarzut jest oparty, czy też na państwa spoza RE⁵². Odnosząc się z kolei do problematyki podmiotów legitymowanych czynnie, wskazać należy, iż w myśl art. 34 EKPCz ETPCz może przyjmować skargi od każdej osoby, organizacji pozarządowej lub grupy jednostek, która uważa, że stała się ofiarą naruszenia przez państwo praw zawartych w Konwencji lub jej protokołach. Oznacza to, iż nie jest możli-

---

orzeczenia, w tym m.in. wyrok ETPCz z dnia 5 października 2000 r. w sprawie *Varbanov przeciwko Bułgarii*, nr skargi 31365/96, LEX nr 76714; decyzje ETPCz z: dnia 15 maja 2007 r. w sprawie *Bagheri i Maliki przeciwko Holandii*, nr skargi 30164/06, LEX nr 288825; z dnia 2 maja 2006 r. w sprawie *Kerechashvili przeciwko Gruzji*, nr skargi 5667/02, LEX nr 599276; z dnia 4 lutego 2003 r. w sprawie *Duringer i Grunge przeciwko Francji*, nr skargi 61164/00, LEX nr 285641; z dnia 21 czerwca 2001 r. w sprawie *Mączyński przeciwko Polsce*, nr skargi 43779/98, LEX nr 48026; wyrok ETPCz z dnia 18 stycznia 2005 r. w sprawie *Popov przeciwko Mołdawii*, nr skargi 74153/01, LEX nr 145704.

⁴⁹ I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 183.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ł. Miara, *Warunki...*, s. 52.

⁵² Ibidem, s. 52–53. Podobnie – M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 106.

we wnoszenie tzw. *actio popularis*, tj. skarg składanych wyłącznie w interesie publicznym (ogólnym)⁵³, w których nie występuje bezpośredni związek między domniemanym naruszeniem a interesem skarżącego⁵⁴, jak również skarg *in abstracto*⁵⁵. Godzi się także odnotować, iż pojęcie „ofiary” jest pojęciem autonomicznym na gruncie Konwencji⁵⁶, w związku z czym interpretowane jest przez orzecznictwo Trybunału niezależnie od podejścia krajowego⁵⁷. Z orzecznictwa strasburskiego wynika wszelako, że pojęcie to można rozumieć w trojaki sposób: (1) jako tzw. ofiarę bezpośrednią (*actual victim*), tj. osobę, która jest rzeczywiście pokrzywdzona działaniem lub zaniechaniem stanowiącym pogwałcenie Konwencji⁵⁸; (2) jako tzw. ofiarę potencjalną (*potential victim*), tj. osobę, która nie ma pewności co do tego, czy jej prawa zostały przez państwo naruszone, ale ma poważne powody, by sądzić, że tak się stało, lub której prawa nie zostały jeszcze naruszone, ale istnieje poważne i uzasadnione ryzyko, że w każdej chwili może to nastąpić⁵⁹; (3) jako tzw. ofiarę pośrednią (*indirect victim*), tj. osobę, która ucierpiała na skutek działania albo zaniechania skierowanego przeciwko innej osobie⁶⁰.

⁵³ Ł. Miara, *Warunki...*, s. 50. Zob. także K. Boyle, *The European...*, s. 170.

⁵⁴ I. Kondak, *Komentarz do art. 34 EKPCz...*, s. 133.

⁵⁵ Ibidem, s. 133–134. Zob. również K. Boyle, *The European...*, s. 170.

⁵⁶ Ibidem, s. 132; M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 44 oraz powoływane tam orzeczenia ETPCz, w tym m.in. wyrok ETPCz z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie *Gorraz Lizarraga i inni przeciwko Hiszpanii*, nr skargi 62543/00, LEX nr 378185.

⁵⁷ Ł. Miara, *Warunki...*, s. 50.

⁵⁸ M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 45.

⁵⁹ Zob. I. Kondak, *Komentarz do art. 34 EKPCz...*, s. 134; M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 47. Często przytaczanymi przykładami dla zilustrowania tej kwestii są sprawy dotyczące stosowania podsłuchu i innych podobnych technik operacyjnych przewidzianych przez ustawodawstwo krajowe (zob. np. wyrok ETPCz z dnia 6 września 1978 r. w sprawie *Klass i inni przeciwko Niemcom*, skarga nr 5029/71, LexPolonica nr 402822), sprawy dzieci urodzonych w związkach pozamałżeńskich, które ustawodawstwo krajowe wykluczało z kręgu osób uprawnionych do dziedziczenia (zob. wyrok ETPCz z dnia 13 czerwca 1979 r. w sprawie *Marcx przeciwko Belgii*, skarga nr 6833/74, LexPolonica nr 402813), czy też sprawy, w których skarżący kwestionowali istnienie w ich krajach ustawodawstwa penalizującego współżycie homoseksualne (zob. np. wyrok ETPCz z dnia 22 października 1981 r. w sprawie *Dudgeon przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 7525/76, LexPolonica nr 402832, oraz wyrok ETPCz z dnia 26 października 1988 r. w sprawie *Norris przeciwko Irlandii*, skarga nr 10581/83, LexPolonica nr 402451).

⁶⁰ M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 50.

Drugą płaszczyzną właściwości Trybunału jest właściwość miejscowa (*ratione loci*), nawiązująca do zasady terytorialności i miejsca domniemanego naruszenia⁶¹. Zasada terytorialności tworzy domniemanie, w myśl którego – z punktu widzenia EKPCz – państwo jest odpowiedzialne za wydarzenia (akty) mające miejsce wewnątrz jego terytorium, co *a contrario* oznacza, że nie ponosi ono odpowiedzialności za wydarzenia (akty) dokonane lub wywołujące skutki poza tym terytorium.

Trzecia płaszczyzna obejmuje właściwość temporalną (*ratione temporis*), wskazującą na czasowy zakres kontroli wykonywanej przez ETPCz⁶². W tym kontekście należy zaznaczyć, iż skarga – co wynika z ogólnie przyjętej w prawie międzynarodowym zasady nieretroaktywności (tj. niedziałania umów międzynarodowych wstecz) – może dotyczyć tylko tych zdarzeń, które nastąpiły po dniu wejścia w życie Konwencji lub jej protokołu dodatkowego w stosunku do danego państwa⁶³. Punktem wyjścia dla ustalenia jurysdykcji *ratione temporis* jest zatem moment zaistnienia faktów będących podstawą zarzucanego w skardze naruszenia⁶⁴. Pewnym odstępstwem od powyższego podejścia są wszakże przypadki naruszeń o charakterze ciągłym, tj. takich naruszeń, które rozpoczęte przed wejściem w życie Konwencji trwają nadal po tej dacie⁶⁵.

Ostatnią płaszczyzną braną pod uwagę przy analizowaniu właściwości Trybunału jest zakres właściwości materialnej (rzeczowej; *ratione materiae*), który jest delimitowany zakresem praw i wolności zawartych w Konwencji i jej protokołach dodatkowych⁶⁶. Oznacza to, iż skarga do ETPCz nie może dotyczyć zarzutu pogwałcenia jakiegokolwiek prawa człowieka, lecz wyłącznie takiego, które jest wyraźnie chronione w Konwencji i jej protokołach⁶⁷.

Kolejną przesłankę materialną skargi stanowi to, by nie była ona w oczywisty sposób nieuzasadniona, tzn. aby już po jej wstępnym badaniu nie oka-

⁶¹ I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 183.

⁶² Ibidem.

⁶³ Zob. M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 107.

⁶⁴ Ł. Miara, *Warunki...*, s. 45.

⁶⁵ S. Jarosz-Żukowska, *Europejski...*, s. 247; H. Bajorek-Ziaja, *Skarga...*, s. 35; T. Astramowicz-Leyk, *Międzynarodowe systemy ochrony praw i wolności człowieka*, Olsztyn 2009, s. 46.

⁶⁶ I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 183.

⁶⁷ M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 106; H. Barnett, *Constitutional & administrative law*, London 2004, s. 503.

zało się, że jest ona zupełnie pozbawiona podstaw (*a contrario* art. 35 ust. 3 lit. a EKPCz)⁶⁸. W orzecznictwie Trybunału za skargi oczywiście bezzasadne uznaje się między innymi skargi frywolne, nieoparte żadnymi dowodami domniemanego naruszenia; skargi zarzucające naruszenie prawa do rzetelnego procesu, a w istocie sprowadzające się do kontestacji orzeczenia sądu krajowego niezgodnego z oczekiwaniami żywionymi przez skarżącego; skargi kwestionujące domniemaną błędną ocenę stanu faktycznego, dopuszczalność i sposób oceny dowodów czy też zastosowanie prawa przez sąd krajowy i upatrujące w Trybunale kolejnej („czwartej”) instancji odwoławczej; skargi na przewlekłość postępowania sądowego, które w świetle kryteriów orzeczniczych nie narusza wymogów „rozsądnego terminu” przewidzianego w art. 6 EKPCz; skargi dotyczące dopuszczalnego ograniczenia w korzystaniu z określonych wolności i praw zagwarantowanych w Konwencji i jej protokołach etc.⁶⁹

Wreszcie, od momentu wejścia w życie Protokołu nr 14 do EKPCz, tj. od 1 czerwca 2010 r., obowiązuje nowe kryterium dopuszczalności skargi w postaci konieczności doznania tzw. znaczącego uszczerbku (z ang. *significant disadvantage*; art. 35 ust. 3 lit. b EKPCz). U podstaw wprowadzenia do EKPCz takiego rozwiązania legło – zgodnie z zasadą *de minimis non curat praetor* (prawo nie zajmuje się drobiazgami) – dążenie do odciążenia Trybunału od rozpatrywania skarg o znikomym „ciężarze gatunkowym” i tym samym przełożenia jego uwagi orzeczniczej dla spraw o kluczowym znaczeniu z punktu widzenia ochrony praw człowieka⁷⁰. Wobec braku jakichkolwiek dalszych dookreśleń w EKPCz odpowiedź na pytanie, w jakich przypadkach skarżący doznał, a w jakich nie doznał „znaczącego uszczerbku”, jest stopniowo wypracowywana przez ETPCz w kolejnych orzeczeniach; w znacznej mierze pozostaje jednak relatywna i uzależniona od okoliczności konkretnej

⁶⁸ Zob. M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 117.

⁶⁹ Zob. I. Kondak, *Komentarz do art. 35 EKPCz...*, s. 183–185; M.A. Nowicki, *Wokół...*, s. 117–118; Ł. Miara, *Warunki...*, s. 58–59 oraz przywoływane tam orzeczenia ETPCz, w tym m.in. wyrok z dnia 21 stycznia 1999 r. w sprawie *García Ruiz przeciwko Hiszpanii*, nr skargi 30544/96, LEX nr 77232; wyrok z dnia 11 stycznia 2007 r. w sprawie *Anheuser-Busch Inc. przeciwko Portugalii*, nr skargi 73049/01, LEX nr 211949; decyzję z dnia 24 czerwca 2008 r. w sprawie *Borenstein i inni przeciwko Polsce*, nr skargi 6303/04, LEX nr 498205.

⁷⁰ Zob. Protokół Wyjaśniający do Protokołu Nr 14 do EKPCz, dostępny na stronie internetowej <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/194.htm>. (10.01.2014).

sprawy⁷¹. Wymaga również zaakcentowania, iż *de lege lata* art. 35 ust. 3 lit. b EKPCz zawiera dodatkowo 2 klauzule zabezpieczające. Pierwszą z nich jest klauzula, w świetle której nawet w sytuacji, gdy skarżący nie doznał „znaczącego uszczerbku”, skarga nie może zostać odrzucona, jeżeli wymaga tego poszanowanie praw człowieka w rozumieniu Konwencji i jej Protokołów. Drugą jest natomiast klauzula, zgodnie z którą nawet w przypadku trywialnej natury skargi Trybunał nie może dokonać jej odrzucenia, jeśli sprawa nie została uprzednio należycie rozpoznana przez sąd krajowy.

III.

Jak już wspomniano na wstępie, w czerwcu 2013 r. otwarty został do podpisu kolejny, piętnasty Protokół dodatkowy do EKPCz. Protokół ten należy do kategorii tzw. protokołów proceduralno-instytucjonalnych, ponieważ nie rozszerza katalogu praw i wolności chronionych Konwencją, lecz wprowadza dalsze modyfikacje w strasburskim mechanizmie ochrony wolności i praw jednostki, w tym odnoszące się do przesłanek dopuszczalności skargi indywidualnej. W tym kontekście poruszyć należy następujące kwestie.

Po pierwsze, Protokół nr 15 przewiduje skrócenie terminu na wniesienie skargi z sześciu do czterech miesięcy (art. 4 Protokołu). Jednocześnie jednak zmiana ta nie będzie „natychmiastowa”, bowiem zgodnie z unormowaniami przejściowymi zawartymi w art. 8 ust. 3 Protokołu, po to, by umożliwić potencjalnym skarżącym pełne zapoznanie się z treścią nowej regulacji, regulacja ta będzie stosowana dopiero po upływie sześciu miesięcy od wejścia w życie Protokołu. Nadto nie będzie ona działać ze skutkiem retroaktywnym, ponieważ nie będzie miała zastosowania do skarg dotyczących spraw, odnośnie których ostateczna decyzja w rozumieniu art. 35 ust. 1 Konwencji została podjęta przed datą wejścia w życie art. 4 Protokołu (art. 8 ust. 3 Protokołu).

---

⁷¹ Szerzej na temat kryterium „znaczącego uszczerbku” – zob. D. Kwapisz, *Pojęcie znaczącego uszczerbku jako nowej przesłanki wniesienia skargi indywidualnej do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2012, nr 3, s. 98–108.

Odnosić należy, iż skrócenie terminu do wystąpienia ze skargą, choć zostało zaproponowane przez sam Trybunał⁷², było krytycznie oceniane przez większość międzynarodowych organizacji pozarządowych, w opinii których rozwiązanie to mogłoby drastycznie ograniczyć prawo do skargi indywidualnej, szczególnie w przypadku osób pozbawionych dostępu do pomocy prawnej i nowych technologii usprawniających proces przygotowania skargi⁷³. W razie wejścia w życie Protokołu nr 15 (co nastąpi, jeśli zostanie on ratyfikowany przez wszystkie 47 państw-stron Konwencji), praktyka zweryfikuje, czy obawy te okazały się uzasadnione.

Po drugie, Protokół nr 15 zakłada istotną zmianę w kontekście stosunkowo niedawno wprowadzonego wymogu doznania przez skarżącego „znaczącego uszczerbku”. Zmiana ta sprowadza się do wyeliminowania drugiej z wymienionych w punkcie 2.3. klauzul zabezpieczających, tj. wykreślenia w art. 35 ust. 3 lit. b EKPCz słów: „oraz pod warunkiem, że żadna sprawa, która nie została należycie rozpatrzona przez sąd krajowy, nie może być odrzucona na tej podstawie” (art. 5 Protokołu). W konsekwencji regulacja ta ma na celu rozszerzenie możliwości powoływania się na brak „znaczącego uszczerbku” jako podstawę uznania skargi za niedopuszczalną i tym samym dalsze usprawnienie strasburskiego systemu ochrony praw człowieka, od lat borykającego się z problemem liczby napływających skarg.

IV.

Podsumowując poczynione dotąd rozważania, można dojść do wniosku, iż skarga do ETPCz obwarowana jest wieloma przesłankami, zarówno formalnymi, jak i materialnymi, których spełnienie warunkuje jej dopuszczalność i które określone są w samej Konwencji, w art. 34–35. Do przesłanek tych należą przede wszystkim przesłanka *ratione personae*, *ratione materiae*, *ratione temporis*, *ratione loci*, dochowanie sześciomiesięcznego terminu na wniesienie skargi, wyczerpanie wszystkich dostępnych środków odwoławczych

⁷² Zob. M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2013, s. 47.

⁷³ <http://www.europapraw.org/news/stanowisko-ngosow-ws-projektow-protokolow-15-i-16-do-ekpc> (5.10.2012).

przewidzianych prawem wewnętrznym, a ponadto – od momentu wejścia w życie Protokołu nr 14 do EKPCz – doznanie tzw. znaczącego uszczerbku. Należy przeto mieć na uwadze, iż treść niektórych z wymienionych przesłanek ulegnie pewnej weryfikacji na skutek wejścia w życie Protokołu nr 15 do EKPCz, do którego dojdzie, jeśli protokół ten zostanie ratyfikowany przez państwa-strony Konwencji. Reforma, jaką przynieść ma antycypowane wejście w życie Protokołu nr 15, stanowi swoistą kontynuację wcześniej dokonanych zmian. Dla oceny szeregu rozwiązań przewidzianych w drodze Protokołu nr 15, w tym przede wszystkim skrócenia z 6 do 4 miesięcy terminu na złożenie skargi czy usunięcia tzw. drugiej klauzuli zabezpieczającej, potrzeba będzie dłuższego czasu.

Literatura

- Barnett H., *Constitutional & administrative law*, London 2004.
- Balcerzak M., *Gwarancje proceduralne w systemie EKPC*, [w:] *Prawa człowieka i ich ochrona*, red. B. Gronowska, T. Jasudowicz i in., Toruń 2010.
- Boyle K., *The European experience: the European Convention on Human Rights*, „Victoria University of Wellington Law Review”, June 2009, Vol. 40, No. 1.
- Harris D.J., O’Boyle M. & Buckley C.M., *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford 2009.
- Janis M.W., *Strasbourg’s legal machinery*, [w:] *European human rights law. Text and materials*, red. M.W. Janis, R.S. Kay, A.W. Bradley, Oxford 2008.
- Kondak I., *Komentarz do art. 35 EKPCz*, [w:] *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, t. II, *Komentarz do artykułów 19–59 oraz Protokołów dodatkowych*, red. L. Garlicki, Warszawa 2011.
- Kwapisz D., *Pojęcie znaczącego uszczerbku jako nowej przesłanki wniesienia skargi indywidualnej do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2012, nr 3.
- Leyk-Astramowicz T., *Międzynarodowe systemy ochrony praw i wolności człowieka*, Olsztyn 2009.
- Miara Ł., *Warunki dopuszczalności skargi do ETPCz*, [w:] *Europejska Konwencja Praw Człowieka. Poradnik Praktyczny*, red. Ł. Bojarski, M. Krzyżanowska-Mierzewska, Warszawa 2011.

- Mierzeńska-Krzyżanowska M., *Zarys procedury przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka*, [w:] *Europejska Konwencja Praw Człowieka. Poradnik Praktyczny*, red. Ł. Bojarski, M. Krzyżanowska-Mierzeńska, Warszawa 2011.
- Mierzeńska-Krzyżanowska M., *Zasady interpretacji Konwencji*, [w:] *Europejska Konwencja Praw Człowieka. Poradnik Praktyczny*, red. Ł. Bojarski, M. Krzyżanowska-Mierzeńska, Warszawa 2011.
- Mowbray A., *European Convention on Human Rights*, Oxford 2007.
- Nowicki A.M., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2010.
- Nowicki A.M., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2013.
- Stone K., *Taking a case to the European Court of Human Rights*, Legal Guide 2012.
- Ziaja-Bajorek H., *Skarga do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz skarga do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.
- Żukowska-Jarosz S., *Europejski system ochrony praw człowieka*, [w:] *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu*, Wrocław 2004.